

11-B-13

O ORGANISACI ARCHIVNICTVÍ V ZEMÍCH NEUHERSKÝCH.

PÍŠE

JAROMÍR ČELAKOVSKÝ.

(Zvláštní otisk z „Věstníku České Akademie císaře Františka Josefa
pro vědy, slovesnost a umění“. Ročník XXII.)

1320/81

V PRAZE 1913.

TISKEM ALOISA WIESNERA. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Jest známou zkušeností, že řádné uspořádání archivův je přední podmínkou každé spořádané správy státní, autonomní i soukromé, jakož i všeho pokroku vědeckého na poli dějepisného bádání a pracování.

Kde archivy nejsou od registratur odděleny a přiměřeně spořádány, kde nejsou umístěny v suchých, klenutých a před ohněm chráněných místnostech a kde nenacházejí se ve správě vzdělaných, odborně kvalifikovaných úředníků, nýbrž v rukou neodborníků, kteří nerozumějící věci nechávají je druhdy vandalským způsobem hynouti a kryjíce se úředním tajemstvím činí přístup k nim nemožným, tam na škodu majitele archivu i vědy archivy neliší se od registratur, nejsou zabezpečeny před zkázou, nevyhovují svým účelům a vyvolávají oprávněné stížnosti na jich zřízení a správu.

Není tomu tak dávno, co stížnosti ty velmi hlasitě a rozhorleně na většinu státních a autonomních archivův u nás byly pronášeny a ještě dnes musí se říci, že uspořádání mnohých státních i autonomních archivův v zemích českých a ostatních neuherských nevyhovuje požadavkům moderní správy a vědy a nesnese srovnání se stavem archivnictví ve vzdělaných zemích západoevropských.

Je proto na místě seznámiti se s nynějším celkovým stavem tohoto odvětví veřejné správy, jakož i s reformními snahami, které na tomto poli se u nás projeví a k příznivým výsledkům aspoň poněkud už vedly, aby bylo jasno, co a jak mnoho ještě v tom ohledu činiti zbývá.

Třeba tu rozlíšiti práce a úsilí organisační, jež z vídeňských ústředí se provedly a provádějí a hlavně státních archivův se týkají, od organisačních snah, jež zásluhou autonomních sborů v příčině archivův v jednotlivých královstvích a zemích k místu přišly.

I. *Centrální komise a rada archivní.* Pokud se akce na záchranu starobylých památek týče, jež z těchto ústředí vyšla, náleží nejprve čestná zmínka *centrální komisi pro výzkum a zachování uměleckých a historických*

památek ve Vídni, která nejev. rozhodnutím ze dne 31. prosince 1850 byla zřízena, r. 1853 působnost svou zahájila a zvláště od r. 1863, kdy v čelo její byl postaven zvěčnělý Josef Alexander svob. pan Helfert, zdárnou činnost po dlouhá léta vyvíjela. Komise ta byla původně obmezena na péči o stavební památky a teprve r. 1872 rozšířila svou působnost též na písemné památky a na předměty z doby praehistorické, jsouc rozdělena na tři sekce, z nichž třetí byla archivní. Majíc ve středu svém vynikající učence, jako Sickla, Zeissberga, státního archiváře Wintra a j. snažila se opatřiti si přehled o zachovaných pokladech archivních, používala naskytujících se příležitostí, aby se poradila o jich zachování a věnovala také pozornost pořádání obecních a soukromých archivů, užívajíc při tom pomoci konservátorů. Poněvadž snaha její přispěti též k polepšení neutěšeného stavu státních archivů narážela na odpor, viděl se předseda její baron Helfert pohnuta v panské sněmovně 7. března r. 1893 podati návrh o státním archivnictví, jenž 23. března t. r. byl zvláštní komisí přikázán. Při odůvodňování odvolal se na svůj tehdy vydaný spis „*Staatliches Archivwesen*“, v němž vyložil, jak státní archivy jinde jsou řádně organisovány, kdežto v Rakousku nelze o „mnohých bez pocitu zahanbení mluvit“, poněvadž pro ně není vůbec žádných norem ani dozorcích orgánů. I žádal, aby ve smyslu ankety z r. 1869 došlo k řádné jich reorganisaci, aby byli při nich úředníci s akademickým vzděláním ustanovováni, kteří by byli zařazeni mezi konceptní úřednictvo, aby byl povolen úvěr k zakupování archiválií a aby skartování akt bylo náležitě upraveno. Komise, jejímž předsedou byl ředitel státního a dvorského archivu baron Arneht a zpravodajem baron Helfert, podávajíc 15. května r. 1894 panské sněmovně zprávu šla ve svých návrzích dále, nežli navrhovatel původně zamýšlel. Úznávajíc, že archivy společných ministerstev (státní, domácí a dvorský archiv a archivy říšského ministerstva financí a války ve Vídni) spadají do kompetence delegací a odpovídají požadavkům techniky archivní a že o archivech zemských a obecních rozhodují sněmy, obmezila své návrhy na novou organisaci archivů státních, při nichž shledala nedostatky, o nichž řekla, že přímo křičí. Při ministerstvu spravedlnosti a při nejev. soudním dvoře, jakož i při vrchních a krajských soudech na př. není vůbec archivů, nýbrž činí se pouze rozdíl mezi starou a novou registraturou; mnohé místodržitelské archivy shledala v bídném stavu atd. Proto navrhla pro archivy ty organisaci, jež by odpovídala nynějším požadavkům vědy a archivní techniky, a sice vyzvala vládu, aby zřídila *stálou archivní radu* z vynikajících odborníků, jež by jí při reorganisaci byla nápomocna. Návrhy ohledně skartování akt, jež se děla a dějí barbarským způsobem, jakož i vypracování zákona o zákazu prodeje archiválií do ciziny odkázala nové této radě, kdežto návrhy na ustanovování úředníků s odborným vzděláním jakožto konceptních a o zakupování archiválií doporučila panské sněmovně, jež také 29. května návrhy ty jednomyslně schválila.¹⁾

Po delším vyjednávání mezi ministerstvy byl nejev. rozhodnutím ze dne 9. listopadu 1894 schválen *organisační statut c. k. archivní rady*. Kdežto centrální komise v třetí sekci zůstala podřízena ministerstvu vyučování, byla archivní rada zřízena v ministerstvu *vnitřní*, ale dle statutu vytknut jí celkem podobný úkol, jako měla třetí sekce centrální komise, totiž (v § 2.) „podporovati c. k. vládu odbornou poradou ve všech záleži-

tostech, jež se týkají archivů c. k. (na rozdíl od c. a kr.) ústředních míst a jim podřízených úradů“. Při tom ponecháno archivní radě, aby „přispívala také nestátním úradům neb soukromým osobám radou při organisování jich archivů“.²⁾ Složena byla archivní rada z řádných a korespondujících členů na pět let jmenovaných a předsedal v ní ministr vnitra neb náměstek od něho z řádných členů ustanovený, kterým býval do r. 1897 Alfred rytíř Arneht a od té doby baron Helfert, jenž 16. března r. 1910 zemřel. Zástupcové ministerstev obdrželi v ní poradní hlas. První sezení odbývala tato rada 20. dubna 1895 a v tomto i následujících sezeních vzala v úvahu řadu důležitých záležitostí, jako lepšího umístění státních archivů, zlepšení právního postavení úřednictva při nich, řády archivní a předpisy o zkoušce archivářské, revisi statutu institutu pro bádání v dějinách rakouských (1897), opatření přehledu archiválií u jednotlivých úradů a publikace inventárův státních archivů, postoupení archiválií na př. gruntovních knih autonomním úradům, když státní úřady neměly pro ně místa ani odborných sil, přijala zásady pro skartování akt po r. 1816, pečovala o lepší uschování Josefského katastru, jednala o vyloučení akt pro Uhry důležitých z archivu dvorní komory, proti čemuž se z věcných důvodů bránila, o časovém ohrazení archivů naproti registraturám atd.

K některým jejím podnětům a snesením třeba zvláště přihlídnouti. Tak učinila 2. července 1895 pozoruhodné usnesení o pravidlech, *kterými archivy, jež jsou podřízeny ministerstvu vnitra, na př. místodržitelství archiv v Praze, mají se řídit*.³⁾ Jich úkolem má býti „na jedné straně sloužiti potřebám státní správy ve všech jejích odvětvích, na druhé straně vyhovovati požadavkům vědy, hlavně vědy dějepisné v nejšířším rozsahu, konečně má jich býti užíváno i pro soukromé zájmy jednotlivců, rodin aneb korporací“. Aby těchto úkolů mohly dosáhnouti, uznala pro ně za základní podmínku, aby si opatřily přehledný pořádek archiválií a proto předepsala, že pro archivy, „jichž starší části nejsou vůbec aneb nedostatečně sporádány a seznamenány, má býti nejbližším a nejnaléhavějším úkolem zjednaní pořádku a přehledu vše obsahujícího“. I na brzké uveřejnění inventárů má se při tom mysliti. Rozmnožovati mají se tyto archivy čas od času postoupením akt z registratur úradů zeměpanských, při čemž prozatím rok 1848 má tvořiti časovou hranici. Užívati archivů mají jednak státní úřady, jednak důvěry hodní soukromníci k účelům vědeckým a soukromým, jimž k tomu dává svolení přednosta archivu neb nadřízený úřad, a soukromníci ti mohou k pracem svým užítí též kopistů. Pokud archivní práce toho dovolují, mohou úředníci archivní v úředních hodinách archivních akt užívati k vlastním pracem a doporučuje se jim, aby podnikali vědecké práce a podniky, jichž látkou jsou sbírky listin a regist k dějinám jednotlivých zemí a publikace akt k největším dějinám ústavním neb správním.

Ve schůzi 18. ledna 1896 usnesla se archivní rada dále na *zásadách o předběžném vzdělání a postavení úředníků v státních archivech*, předepsavši, že uchazeč o místo v státním archivu musí vykážati se buď státní zkouškou, kterou členové institutu pro bádání v dějinách rakouských ve Vídni skládají, anebo doplňující zkouškou z pomocných věd historických, které mohou se podrobiti ti, kdo mají učitelkou zkoušku pro střední školy, státní zkoušky právnické neb doktorát práv neb filosofie. O této do-

²⁾ MAS. IV. str. 331.

³⁾ MAS. IV. str. 382.

¹⁾ Srov. Mittheilungen der dritten (Archiv) Section der k. k. Centralcommission (cit. MAS.) II. Bd. (1894) str. 271 násl.

plňující zkoušce bylo ustanoveno, že se má „prozatím“ odbývat před pětičlennou komisí se sídlem ve Vídni, jejímiž zkušebními komisary jsou tři členové institutu, vyšší archivní úředník a člen archivní rady, a že před touto komisí má se zkoušeti palaeografie, diplomatika a chronologie, kromě toho nauka archivní. Pro kandidáty předešlo kromě toho, že vůbec mají prokázati jazykovou a věcnou znalost archiválií.⁴⁾ Jest nápadno, že při té příležitosti nebyla dána slovanským kandidátům možnost, aby doplňující zkoušku archivářskou mohli skládati též ve svém jazyku před zvláštními komisaři v sídlech vlastních universit, když předce značná část archiválií v státních archivech sepsána jest v některém jazyku slovanském.

Kolisavé stanovisko zaujala archivní rada v otázce, zdali mohou býti *archiválie*, jež se nacházejí v držení státních úradů, ale nejsou řádně spravovány, postoupeny *autonomním úřadům*. Tak rada král. hlav. města Prahy žádala 6. května 1884 správu justiční za vydání starších 208 městských knih, jež se chovaly ve spojeném úradě knihovním soudu zemského v Praze a prezident českého vrchního soudu zemského rytíř Rummler, jakož i baron Helfert se za žádost tu vřele přimlouvali, poukazující k tomu, že knihy ty nejsou majetkem *státním*, nýbrž *veřejným*, že jich v archivu m. Prahy bude lze lépe užívat, kdežto v knihovním úradě hrozí jim nebezpečí ztráty. Archivní rada také v sezení dne 13. února 1896 doporučila, aby obci Pražské knihy ty byly vydány a ministerstvo práv k tomu r. 1898 svolilo. Prof. Redlich a Mühlbacher podali proti tomu ohrazení, přejíce si aby knihy ty byly postoupeny archivu místodržitelství.⁵⁾ Když se uváží, v jakém stavu tento archiv posud se nachází⁶⁾ a kterak následkem uložení v archivu městském vzácné tyto staré knihy staly se teprve nyní obecně badatelům přístupny, takže řada vědeckých spisů mohla býti na jich základě sepsána, musí se vděčně uznati úsilí těch členů archivní rady, zejména barona Helferta, kteří se o vydání těchto knih obci Pražské přičinili a není pochybnosti, že jich stanovisko bylo úplně správné. R. 1897 bylo svoleno též k vydání starších gruntovních knih při okresních a krajských soudech uložených do českého archivu zemského (výnosem vrchního zemského soudu ze dne 15. listopadu 1897) a některým městským obcím, jež mají vlastní spořádané archivy, a schváleny byly vůbec zásady o postupování soudních archiválií zemským archivům, museím a městským obcím s výhradou vlastnického práva státu, při čemž v Čechách byl ale jmenován jakožto takovýto archiv pouze archiv místodržitelství, kdežto na Moravě archiv zemský.⁷⁾ Před tím už 25. června r. 1895 bylo sneseno, že kde u finančních úradů nemají dostatečných místností, mají stará akta uložiti u zemských úradů neb spolehlivých ústavův a spolků proti reversu.⁸⁾ Prof. Redlich hájil r. 1907 opětně v článku o zřízení archivním v Rakousku,⁹⁾ že provincionální archivy *státní* mají soustřeďovati všechny archiválie politických a soudních úradů, pokud jich není potřebí na místě, podle příkladu, jak se to stalo v Tyrolsku a Solnohradsku. Proto doporučoval, aby v Čechách byl zřízen *historický archiv soudní*, v kterém by se uložily desky zemské a gruntovní knihy, poněvadž prý ani archiv místodržitelství ani zemský nemají pro ně

⁴⁾ MAS. IV. str. 390.

⁵⁾ MAS. IV. str. 170, 346 a 367.

⁶⁾ Bylo to konstatováno v sezení archivní rady dne 26. června 1909.

⁷⁾ MAS. IV. str. 354, 355, 362, 363, 365 a 368.

⁸⁾ MAS. IV. str. 339.

⁹⁾ MAS. VI. str. 1 násl.

místa, ale připouštěl, že pokud to nejde, mohly by se archiválie odevzdati organisovaným archivům státním neb zemským.¹⁰⁾ Při tom poukazyval k falšování, jež za účelem dosažení šlechtictví bylo podvodným způsobem prováděno, čemuž by takovým opatřením dalo se zameziti.

Pokud se *českých desk zemských a dvorských* týče, zabývaly se centrální komise i archivní rada několikráte neutěšeným jich stavem, ale spor, mají-li býti postoupeny do archivu zemského neb místodržitelství aneb do nově zřízeného archivu justičního, zavinil bohužel, že se podnes ničeho v jich prospěch nestalo.

Už 19. března 1895 žádal výbor zemský ministerstvo spravedlnosti, aby byly starší kvaterny desk zemských a dvorských odevzdány v uschování a správu archivu zemského, vyvraceje námitku, že by přestaly býti majetkem veřejným a staly se majetkem soukromým. Nestalo se tak ani s 63 kvaterny tak zv. malého archivu stavovského, jež byly r. 1868 do tohoto archivu odevzdány, ani s tereziánským a josefínským katastrem, jež se tu chovají. Naproti tomu desky v novější době mnoho utrpěly zneužíváním jich. „Nelze zamlčeti,“ pravil tehdy zemský výbor, „že od té doby, co starší kvaterny desk zemských pozbyly pro právní poměry majetkové v přítomné době důležitosti a co ustálilo se vědomí, že vlastně již náleží historii, častým, někdy nešetrným užíváním od různých badatelů povolaných i nepovolaných, ba výdělkářských, namnoze utrpěly mimo škody, které na nich nepřiměřeným uložením knih a vytápěním místnosti horkým, suchým vzduchem způsobeny byly. Tak některé knihy byly potrhány, v některých nalezeny jednotlivé listy, ba celé vložky, které byly vytrženy, domů odneseny a zase složené tam vloženy. Nejpovážlivější však poškození utrpěla někdejší nedotknutelnost a bezpečnost těchto desk starých, druhdy s největší přísností strážena, zjevnými falsifikáty a rasurami, které snad za dřívějších nedosti bdělých správ desk zemských státi se mohly.“

Přípisem ze dne 2. července 1895 byl jsem jakožto konservátor požádán vrchním zemským soudem, abych podal o této žádosti zemského výboru dobré zdání a odkázav k pojednání svému, které jsem r. 1893 v Ottově Slovníku Naučném (VII. str. 364) o deskách uveřejnil,¹¹⁾ vřele jsem se v zájmu věci přimlouval za vyhovění této žádosti. Už v řečeném pojednání napsal jsem, že „mezi staršími instrumentními knihami chovají se v úradě deskovém mnohé kvaterny, o kterých není pochybnosti, že náležejí ke kvaternům stavovského archivu“ a že okolnost ta ospravedlňuje přání, aby „všechny starší desky zemské byly přeneseny do archivu zemského a tam spojeny v jedno s deskami menšího archivu stavovského tak, aby vědeckému bádání se staly přístupnějšími“. Kromě tohoto důvodu poukázal jsem ve zprávě své k momentům též jiným, jež se za to přimlouvali. „Nedá se popřít“ — napsal jsem — „a každý badatel v deskách našich to potvrdí, že studium starších kvaternů velice je znesnadněno nedostatkem místností, v kterých se na ten čas chovají. Lokality přikázané c. k. spojenému úradu desk zemských a knih pozemkových v Praze sotva stačí pro úřední potřebu dnešní; takže nově založené knihy pozemkové nemohou jiným způsobem býti umístěny a obecně přístupny učiněny, nežli na úkor starých knih v úradě tom chovaných. Proměny, které se staršími knihami v novějším čase v úradě tom byly předsevzaty, neodpovídají nijakým způsobem těm zásadám, kterých se dnes ve všech vzdě-

¹⁰⁾ MAS. VI. str. 9.

¹¹⁾ Srov. též moje Povšechné české dějiny právní str. 217.

laných státech šetří při uschovávání archiválií vůbec, zejména pak tak před důležitých knih, jakými jsou staré desky zemské a dvorské. Pokud mně známo, byly knihy ty nejednou přestavovány a to posledně tak nešťastně, že je těžko se v nich orientovati a pro nedostatek světla hledaný kvatern nalézt. Když pak přece se to podaří, není nikde příhodného místa, kde by se v knihách těch s klidem a pořádně bádati mohlo. O nějakém řádném dozoru za stávajících poměrů nemůže býti řeči, takže falšování zápisů do nich za účelem na př. dosažení šlechtictví atd., není dokonce věcí obtížnou a nemožnou. Konečně velkou závadou řádného užívání těchto knih jest i ta okolnost, že úředníci knihovní, jsouce přetížení pracemi úředními, nemají ani času ani také odborné znalosti, aby stranám neumejícím čísti v starých těch knihách byli v tom nápomocni a aby jim mohli poříditi správné z nich výpisy, když za to žádají. Všechny tyto okolnosti dávno už doporučovaly, aby desky zemské a dvorské na jiném příhodnějším místě byly uloženy a podepsaný c. k. konservátor má dle nejlepšího vědomí a svědomí svého za to, že v Praze sotva se najde druhého příhodnějšího místa, kde by se to státi mohlo, nežli je archiv zemský, umístěný v nové krásné budově Českého Musea. V archivu tomto uloženy jsou mnohé archiválie, jež nemají toliko povahu stavovskou a nyní zemskou, nýbrž též rozhodně státní. Připomínám toliko český státní archiv Svatováclavský, který se považuje za společný majetek J. V. císaře a krále i země České, připomínám Teresiánský a Josefiánský katastr atd., jichž uložení v archivu zemském nemělo žádných překážek aniž na povaze těchto archiválií jakožto veřejných listin a knih čeho změnilo. Justiční správa také v několika případech svolila k tomu ve smyslu podaných mnou dobrých zdání, aby městským obcím vydány byly starší knihy městské, které se doposud chovaly při c. k. soudech a jim podřízených úřadech pozemkových knih, když se obce zavázaly, že budou knihy jim postoupené chovati v místnostech klenutých a před ohněm zabezpečených, že se i v budoucnosti chtějí postarati o odborné řízení a spravování svého archivu, že přenechané jim knihy budou každému přístupny a že jmenovitě slavným c. k. soudům dají knihy ty k dispozici, kdykoli za to žádati budou. Centrální komise pro zachování památek uměleckých a historických ve Vídni rovněž schválila tyto zásady, jichž se při postupování starých knih při c. k. soudech chovaných úřadům samosprávným šetřilo a šetří. Pokud pak zemského výboru a archivu zemského se týče, není žádné pochybnosti, že orgánové tito podmínkám, jež se obcím městským ukládají, ve zvýšené míře vyhověti mohou a také zajisté vyhověti budou ochotni. Archiv zemský řízen je archivářem zemským a třemi adjunkty, kteří ku správě archivářské mají úplnou odbornou způsobilost a kteří jsou pod přísahou vzati zemští a tudý veřejní úředníci. Místnosti v nové budově Českého Musea, v nichž se zemský archiv nalézá, jsou v každém ohledu pro účely archivní způsobilé. Archiv zemský sám je každému přístupen a budou tudý také starší desky zemské a dvorské, kdyby se v něm uložily, každému přístupny. Kdyby zemský soud přál sobě nahlédnouti do některého kvaternu, není žádné příčiny, proč by úředníci archivu zemského přání takovému neměli ihned vyhověti. V každém případě může se tvrditi, že tyto památné knihy budou v archivu zemském mnohem lépe uschovány, lépe opatrovány a obecnstvu i slavným soudům přístupny učiněny, nežli jest tomu nyní. Jest mi sice z novin známo, že advokátní komora v Praze většinou hlasů usnesla se na podání spisu, v kterém klade se odpor žádosti výboru zemského a to z důvodu, že prý starých desk zemských se ještě užívá k praktickým potřebám a že pře-

nesením jich do archivu zemského pozbyly by povahy veřejných knih. Jest skutečně nápadno, kterak sbor právníků mohl připojiti se k mínění, které na první pohled je neodůvodněné a tudý nesprávné. Zásada publicity má praktickou důležitost v první řadě pro nynější knihy deskové a pozemkové a pro starší knihy instrumentní jenom potud, pokud v knihách pozemkových činí se k nim odvolání a pokud zápisy v nich týkají se věcných práv k nemovitostem. Zásada ta znamená, že knihy naše pozemkové a hypotekární jsou veřejné, každému přístupné a že každý v důvěře v tyto knihy může nabývati práv věcných k nemovitostem v nich zapsaných. Skutečně pak jsou to větším dílem deskové knihy instrumentní po vydání deskového patentu z r. 1794 založené, k nimž se v nynějších deskách děje odvolání a za vydání těchto knih instrumentních výbor zemský nežádá. Pokud se starších kvaternů desk zemských a dvorských týče, bude asi málo případů, aby listiny zapsané do těchto kvaternů byly základem vkladů do nynějších desk. Prohlédneme-li seznam kvaternů desk zemských, který jsem uveřejnil v pojednání o deskách krajských a zemských, shledáváme, že toliko menší část těchto kvaternů spadá pod pojem pozemkových a hypotekárních knih, větší část má povahu protokolů soudních psaných při bývalých soudech zemských ve věcech sporných. Tato větší část může míti toliko cenu historickou, nikoli praktickou, neboť při sdělování novějších knih deskových se k nim nepřihlíželo a přihlížeti nemohlo. Ale ani staré desky trhové a zápisné neobsahují mnoho zápisů, které by měly podněs cenu praktickou; avšak i kdyby tomu tak bylo, okolnost tato nepadala by nikterak na váhu a nemohla by se považovati za žádný závažný důvod proti umístění jich v archivu zemském. Jest přece samozřejmo, že staré desky ostanou knihami veřejnými ve smyslu starého i nového práva docela stejně, nechať jsou uloženy v úřadě desk zemských aneb v archivu zemském. O co při tom jde? 1. Aby byly každému přístupny. Vyložil jsem, kterak jsou dnes v úřadě deskovém málo přístupny a že v archivu zemském budou stranám i badatelům přístupnějšími. — 2. Aby výpisy z nich, když by za ně strany žádaly, měly povahu veřejných listin. Tu nastává otázka, zdali přepis listiny v starých deskách zemských zapsané, jež archivář zemský vydá a pověří, jest listinou veřejnou ve smyslu platného řádu soudního a tedy listinou, jež má tutéž právní platnost, jako knihovní výtah vyhotovený úřadem deskovým. Je přepis staré listiny vydaný odborníkem bude spolehlivější, nežli přepis zhotovený neodborníkem, není asi pochybnost; avšak mám za to, že i materiální hodnota výpisu takového zůstane tatáž. Dle § 112 starého soudního řádu civilního měly se považovati za veřejné listiny: „jene Schriften, welche landtäfliche, gerichtliche und andere landesfürstliche, oder ständische beeidigte und zur Ausstellung derlei Urkunden eigens berechnigte Beamte in Amtssachen errichten“ a dle dvorského dekretu ze dne 7. října 1793 bylo výslovně uznáno, že „allen jenen Instrumenten, welche von eigens berechtigten Beamten über Urkunden, welche sich in Archiven, Registraturen oder sonstigen öffentlichen Ämtern befinden, ordentlich ausgestellt werden, ist der volle Glauben beizumessen“. (J. Wessely, Handbuch des gerichtlichen Verfahrens in und ausser Streitsachen I. Band. Prag 1846. S. 201; Manz, Taschenausgabe der österr. Gesetze. VI. Bd. 1869, str. 220.) Dle ustanovení těch sotva lze pochybovati o tom, že archivář zemský, jakožto úředník pod přísahou vzatý, je oprávněn vyhotovovati stranám přepisy listin chovaných v originálu neb v přepisu v archivu zemském a že přepisy takové mají povahu veřejných listin. Kdyby v té příčině ostatně byla nějaká pochybnost, mohlo by se na archiváři zemském žádati, aby složil novou ještě

přísahu, jež by se výpisů ze starších desk zemských a dvorských a také ukládání jich týkala, a aby tímto způsobem ze strany státu přiznáno mu bylo nepopíratelné tak zv. právo archivní. (Srov. dvorský dekret ze dne 22. července 1784.) V případě pochybnosti neb odporu byl by arcí archivář zemský povinen dotyčný kvaternu soudu zemskému předložiti a poněvadž po mém přesvědčení jsou a budou případy, kdy strany potřebují výpisy ze starých desk k účelům praktickým, velice řídké, tedy mohly by konečně knihovní výtahy z nich, jež by archivář zemský zhotovil a společně s kvaternem desk knihovnímu úřadu předložil, býti pověřovány úřadem knihovním, jak to knihovní řád předpisuje. Tím aneb oným způsobem dá se vyhověti předpisům zákonným a potřebám praktickým. Pokud se pak nového civilního řádu soudního ze dne 1. srpna 1895 č. 113 zák. říš. týče, tu asi sotva bude pochybnosti o tom, že úřední prepisy listin zapsaných ve veřejných knihách, chovaných v archivu zemském, jsou listinami veřejnými, neboť § 292 ustanovuje, že veřejnými listinami, jež tvoří plný důkaz, jsou „Urkunden, welche von einer öffentlichen Behörde innerhalb der Grenzen ihrer Amtsbefugnisse oder von einer mit öffentlichem Glauben versehenen Person innerhalb des ihr zugewiesenen Geschäftskreises in der vorgeschriebenen Form errichtet sind“. Proto jsem navrhol, aby po vyhovění žádosti zemského výboru bylo ministerstvo spravedlnosti požádáno za prohlášení, že výpisy z desk archivářem zemským pověřené mají ve smyslu soudního řádu civilního platnost veřejných listin a že archivář zemský je oprávněn i povinen takovéto knihovní výtahy na žádost stran bezplatně vyhotovovati v té formě, jak to dvorské dekrety ze dne 22. července 1784 a 29. dubna 1799 (Manz u. m. str. 218) předpisují.“

Ačkoli centrální komise, pokud mi známo, schválila toto stanovisko, a ačkoli v jiných zemích archiválie toho druhu beze vší překážky byly zemským neboli stavovským archivům postoupeny, jak se o tom ještě zmíním, zůstala záležitost ta po léta v ministerstvu spravedlnosti bez vyřízení ležeti. Následkem toho byv r. 1900 jmenován členem archivní rady, která ale po několik let se nescházela, přivedl jsem otázku desk 26. června r. 1909 v ní znovu na přetřes a bylo usneseno, aby pětičlenné subkomité otázkou tou se zabývalo. Když ale nedošlo se ani tak k žádnému příznivému výsledku, učinil jsem v archivní radě v sezení dne 6. května 1913 návrh, aby s vládou bylo jednáno o konečné přiměřenější umístění a sporádání českých desk zemských v Praze, jakož i o řádný dozor nad nimi a aby o výsledcích tohoto jednání byla v nejbližší schůzi archivní rady podána zpráva. V odůvodnění vylíčil všechny posavadní marné pokusy o vybavení desk zemských z nynějšího nedůstojného stavu, ukázal jsem k tomu, kterak umístění jich v posledním čase se ještě zhoršilo. Jsouť kvaterny jich v několika regálech v jediné místnosti až po strop napěchovány a to tak, že knihy ve dvou řadách za sebou stojí, následkem čehož jenom s námahou lze se k nim dostat, při tom jsou pokryty silnou vrstvou prachu a následkem přílišného topení vydány úplné zkáze. Užívati jednotlivých kvaternů lze pouze s povolením presidia zemského soudu v tmavém pokojíku, kde na zvýšeném podstavci toliko čtyři osoby stojíce pracovati mohou, při čemž smí jenom tužky užívati. Opatření výpisů z nich k účelům vědeckým neb úředním je proto velmi stíženo, ano docela nemožno, zejména proto, že mezi úřednictvem při úradě desk ustanoveným není nikoho, kdo by staré zápisy dovedl pořádně čísti neb prepisovati. Archivní rada přijala jednomyslně tento návrh, když zástupce ministerstva spravedlnosti podal prohlášení, že vláda *nemíní desky archivní zemskému postoupiti*, nýbrž že zamýšlí v Praze časem zříditi samostatný soudní archiv v nové budově

justiční. Pokud se tak nestane, že chce desky umístiti v pavilonu, jež zamýšlí v budově zemského soudu vystavěti a že chce dozor nad nimi svěřiti úředníku s archivářskou kvalifikací. Tak daleko po dvaceti letech dospěla tato palčivá záležitost a netřeba podotýkati, že odborným našim kruhům jde o to, aby desky byly zachráněny *co nejdříve* před zkázou a aby staly se opět přístupnými, kdežto otázky umístění a dozoru nad nimi jsou sice důležitý, ale nikoli rozhodující. Ministerstvo spravedlnosti, které už 25. června 1896 vydalo pěkné nařízení o zachování historických památek v obvodu úřadů justičních,¹²⁾ snad konečně přivede toto nařízení i ohledně českých desk zemských k platnosti.

Jako pak v této záležitosti, tak i v jiných ukázaly se různosti náhledů mezi centrální komisí a archivní radou, kterážto ústřední místa vůbec konkurovala jedno s druhým, starajíce se o státní i nestátní archivy. Proto po smrti barona Helferta, když předsedou centrální komise stal se František kníže Lichtenštejn, pomýšleno na reorganizaci centrální komise i archivní rady, tak aby archivní ochrana v této pouze radě byla soustředěna a jednotně upravena a aby působnost třetí archivní sekce centrální komise vůbec přestala a na archivní radu přešla.

Nejvyšším rozhodnutím ze dne 31. července 1911 obdržela centrální komise pro ochranu památek (für Denkmalpflege) nový statut, dle kterého jejím úkolem je bádání a udržování památek uměleckých a historických, avšak s vyjmutím písemných památek neb archiválií, pro něž zvláštní ustanovení budou platiti. Podřízena zůstala komise ministerstvu vyučování a při ní zřízeny jsou rada až 50členná a *zvláštní úřad pro ochranu památek* (Denkmalamt) a ustanoveno, že v každé zemi dva zemští konservatoři, jeden pro dějiny umění a druhý pro techniku, mají býti jmenováni. Jinak úřad konservatorů je při ní zrušen a nahrazen hodností *pěstitelů památek* (Denkmalpfleger), kteří společně s korrespondenty a čestnými členy mají se starati o zachování památek.¹³⁾

Co se *archivní rady* týče, obdržela *nový statut* nejvyšším rozhodnutím ze dne 25. května 1912 ve smyslu návrhů, jež dv. rada Redlich vypracoval a jež pak rada schválila, učinivši 29. března 1911 snesení, že převezme působnost třetí sekce centrální komise a že bude starati se o státní i nestátní archiválie. Dle §1 statutu toho zůstává jí tudíž celkem táž působnost jako prvě. Ona je odborným poradním sborem vlády ve věcech státních archivův, zůstává při ministerstvu vnitra a nikoli při presidiu ministerstva, jak se původně zamýšlelo, a má rozšířiti svou činnost také na péči a ochranu archiválií a jiných písemných památek, jež se nalézají v držení nestátních úřadů, korporací a ústavů, jakož i soukromých osob. Ona se skládá z řádných a mimořádných členů, jež ministr vnitra na dobu pěti let jmenuje, jí předsedá ministr vnitra, jež ustanovuje z členů prvního a druhého náměstka, a rada sama volí si *stálý jednací výbor* o pěti členech, jež ze svého středu jmenuje předsedu a jeho náměstka a jež vlastně má se státi duší celé organizace. Jemu podřízeno je zvláštní bureau, v jehož čele stojí státní archivář. Členům archivní rady přísluší usnášeti se o publikacích a podnicích touto radou podnikaných, sestavovati roční rozpočet a vésti dozor na správu jednacího výboru, jakož i jednati o otázkách, jež se týkají organizace archivův a archivních záležitostí zásadné a všeobecné důležitosti. Vše ostatní náleží do působnosti jednacího výboru. Pomocnými orgány archivní rady jsou pak *konservatoři*, které jmenuje

¹²⁾ MAS. IV. str. 408.

¹³⁾ Srov. Mittheilungen der k. k. Zentralcommission für Denkmalpflege. Dritte Folge, X. Bd. (1911) str. 323.

ministr vnitra k návrhu *jednacího výboru*, a *korrespondenti*, jež ustanovuje archivní rada. Konečně má archivní rada vejíti ve spojení se *zemskými komisemi, korporacemi, spolky a ústavami*, jež obdobné účele sledují, aby opatřila si při provádění svých cílů spolupůsobení též samosprávných a místních činitelů (§ 12). Brzo po vydání statutu — 5. července 1912 — schváleny jsou radou instrukce pro jednací výbor, bureau, konservátory a korespondenty. Působnost konservátorů má se vztahovati na jeden neb více okresů politických, po případě na různé obvody správní a oni mají pravidelně bydleti v obvodu své působnosti. Oni mají starati se hlavně o archiválie, jež nejsou v držení státu, o státní archiválie potud, pokud dotyčný úřední přednost to připustí. Pozorování svá ohledně státních archiválií mají sděliti příslušnému státnímu archivu. V těchto mezích mají hájiti zájmy archivní rady, opatřiti si známost co možná úplnou o písemných památkách, jež se v obvodu jich nalézají a starati se o podrobný jich soupis, podávati archivní radě zprávy o nich a působiti k tomu, aby nedostatky v příčině jich umístění a správy byly odstraněny. Korespondenti pak mají úkoly archivní rady podporovati a po případě konservátory zastupovati.¹⁴⁾

Když pak v červenci 1912 byl zvolen jednací výbor, začala nově organizovaná rada svou činnost. Za své náměstky jmenoval ministr vnitra dvorní rada prof. dr. Oswald Redlich a Čelakovského. Kromě toho jsou za řádné členy do archivní rady povoláni z Čechů dvorní radové prof. dr. Goll a Jireček a ředitel archivu zemského dr. Nováček, z Němců z Čech a Moravy dvorní rada prof. dr. Bachmann, ředitel zemského archivu moravského prof. dr. Bretholz a ředitel státního archivu místopředsedelského v Praze Köpl, a z ostatních zemí univ. prof. Dopsch, dvor. rada prof. dr. Fournier, zemský archivář v Celovci rytíř Jaksch z Wartenhorstu, ředitel archivu minist. vnitra prof. dr. Kretschmayer, ředitel místopředsedelského archivu v Innspruku prof. dr. Mayer, ředitel zemského archivu v Štýrském Hradci prof. dr. Mell, dvorní rada prof. dr. Ottenthal, prof. dr. Příbram, zemský archivář ve Vídni dr. Vancsa a ředitel archivu ministerstva války a tajný rada Woinovich z Belobreska; konečně ze Slovanů dvorní radové prof. dr. Balzer a rytíř Smolka, ředitel městského archivu v Krakově prof. dr. Krzyżanowski, prof. dr. Studziński a ředitel archeolog. musea v Splitu vl. rada Bulič. Za předsedu jednacího výboru byl zvolen Redlich, za náměstka jeho Fournier a za členy Brettholz, Kretschmayer a Ottenthal.¹⁵⁾

II. *Publikační činnost ústředních míst.* Centrální komise dopřávala místa ve svých *Mittheilungen* též zprávám konservátorů ve věcech archivních, až r. 1888 zřídila pro publikace třetí své archivní sekce zvláštní *Mittheilungen der dritten Archivsektion der k. k. Centralcommission*, jichž do r. 1912 vyšlo osm dílů. V dílech I., III., V. a VII. uveřejnila „*Archivberichte aus Tirol*“, jež vydali Emil Ottenthal a Oswald Redlich. Učenci tito od r. 1886 prováděli s podporou centrální komise výzkum obecních, církevních a soukromých archivů v německém Tyrolsku a vydali zprávy o této obrovské práci v společné publikaci, kterou r. 1912 ukončili. Publikace obsahuje soupis 800 archivů a to takový, aby tvořil průvodce po *menších* archivech tyrolských. Velké archivy stojící pod vlastní správou,

¹⁴⁾ Statut a instrukce uveřejněny jsou v *Mittheilungen des k. k. Archivrates* (cit. MA.) B. I., Heft 1, str. 3—12.

¹⁵⁾ MA. I. str. 12.

jichž obsah byl už znám, byly z popisu vyloučeny. Vydavatelé popisovali archivy dle okresů soudních a uvnitř těchto okresů dle abecedního pořádku obcí, kladouce před každý archiv stručný historický záznam o obci neb faře a jich archivu. Za tím pak třídili archiválie na urbáře, dějepisné rukopisy, kanonické knihy, účetní knihy, akta a listiny, přihlížejíce také k vesnickým potazům (Dorfweistümer). Listiny, které v archivech nalezli, registrovali do r. 1450 a i za ten rok při tom šli, kde toho větší zájem žádal.

V ostatních čtyřech dílech těchto *Mittheilungen* (II., IV, VI. a VIII.) vyšla řada rozmanitých pojednání (*Vermischte Aufsätze*) o věcech archivních a různé zprávy o mnohých archivech státních i autonomních v jednotlivých královstvích a zemích, k nimž ještě bude přihlédnuto. Když archivní rada 13. února 1896 se snesla, aby jednání její byla uveřejňována v úředních novinách a též v této publikaci centrální komise, tak k tomu komise svolila¹⁶⁾ a proto od r. 1897 v této její publikaci čtou se zprávy o zasedáních archivní rady. Následkem reorganizace archivní rady dochází nyní k vydávání samostatných „*Mittheilungen des k. k. Archivrates*“, jichž první svazek I. dílu právě vyšel pod redakcí státního archiváře Wilhelm a. Publikace ta chce býti rakouským archivním časopisem a přinášeti články z oboru archivnictví i zprávy o archivech zejména větších, jak to i centrální komise ve svých zprávách činila, jakož i všimati si literatury archivní. Dle snesení archivní rady ze dne 6. května 1913 má časopis tento po návrhu dvorního rady Golla rozdávan býti netoliko konservátorům, nýbrž i korespondentům.

V téže schůzi usnesla se archivní rada, že bude po způsobu zmíněných zpráv o archivech tyrolských vydávati další „*Archivberichte*“ dle jednotlivých království a zemí, kdež výsledky *inventarisování menších archivů* budou uveřejňovány. V instrukci za tím účelem vydané praví se, že toto inventarisování má se týkati všech archivů, jež nemají pravidelné správy, tedy zejména archivů farních a obecních, cechovních a korporáčních, jakož i archivů soukromých. Archivy městské, klášterní a soukromé, které mají stálou odbornou správu a o jichž obsahu může každý opatřiti si potřebné poučení na příslušném místě, mají pravidelně z tohoto soupisu býti vyloučeny. O nich mají toliko stručné poznámky se poříditi, jež obsahují jméno, místo, obsah a dobu jich užívání. Vydání o nich obsírnou publikaci vyhrazuje se jinému místu a myslí se při tom jednak na pokračování ve zprávách o archivech v „*Mittheilungen*“, jednak na samostatnou publikaci, jež by byla průvodcem po archivech rakouských po příkladu starší německé publikace Burkhardtovy, *Hand- und Adressbuch der deutschen Archive* (1875) a novější Hettlerovy, *Archivalischer Almanach* (III. Jahrgang 1910).

Popis menších archivů a jich inventarisování má se díti podle zemí a uvnitř jich podle okresů soudních, pokud se týče politických, a to tak, aby zprávy o archivech jednoho okresu tvořily pro sebe svazek. Při tom má se hleděti k archivální literatuře a k pracem soupisným, jež v jednotlivých zemích byly provedeny, zejména archivy zemskými. Forma záznamů má býti pouze registrující, takže vědecké spracování archiválního materiálu je zásadně vyloučeno. Seznamům o církevních a obecních archivech mají se předeslati stručné poznámky o nejdůležitějších dobách vývoje dotyčné fary neb obce, jakož i dějiny archivu, způsob jeho nynějšího uložení, uspořádání a užívání. Archiválie mají se pravidelně tříditi dle toho, zdali se zachovaly ve formě knih, akt neb listin. Systematické nové

¹⁶⁾ MAS. IV. str. 349.

pořádání, vyžaduje-li více času, nemá se s inventarisováním spojovati. Při knihách buďtež udány obsah a doba začáteční a konečná. *Církevní* archivy buďtež rozděleny na skupiny: knihy kanonické, urbáře, počty kostelní a historické rukopisy. V *obecních* archivech pak buďtež zvláště seznámenány: *právní zápisy*, jako práva městská, trhová a vesnická, potazy, statuta, nálezy a právní knihy; *městské neb obecní knihy*, jako radní a obecní protokoly, soudní knihy atd.; *urbáře, počty obecní a dějepisné rukopisy*. *Akta* mají se dle materií (válka, škola, daň, hospodářství) seznámenávati s udáním aspoň století. Z *listin* mají se registrovati toliko starší. Hranice časová ustanovuje se nejméně do r. 1450, ale může se dle poměrů posunouti, takže i pozdější listiny se mohou sepisovati, když mají zvláštní, zejména místní důležitost. Pro země české bude rok 1526 asi nejprůměrnější. Zejména právní prameny i z doby pozdější mají se jednotlivě seznámenávati. V čelo regist má se postaviti rok, měsíc, den a místo vydání. Regesta mají býti stručná, avšak musí obsahovati vydavatele, adresáta a předmět. Místní a osobní jména buďte podána vesměs ve formě, jak jsou v listině, a k věcnému obsahu buďtež připojena jména svědkův a těch, kdo pečeti přivěsili. Dále buďte připsány původ, látka a jazyk listiny; při kopiích též století, v kterém byly pořízeny. Při listinách, které se neregustují, postačí summární záznam na ten způsob, že se uvede počet kusů z každého století a jich hlavní obsah (listy kupní, směnné, manské atd.). Toliko privilegia zeměpanská neb vrchnostenská mají se krátce seznámenati s udáním roku a vydavatele.

Přirozeně při projednávání této instrukce přišla na přetřes otázka, v jakém *jazyku* mají se soupisy dělati a jakým způsobem a na čí náklad by mohly býti uveřejňovány též v jazycích zemských. Učinil jsem v tom směru návrh, aby správní výbor archivní rady byl zmocněn, by vyjednával s výbory zemskými (resp. archivy zemskými) království a zemí, v nichž bydlí více národních kmenů, aby byly tyto archivní radou vydávané zprávy o inventarisování archivů, jež konservátoři mají prováděti, též v zemských jazycích jako *zemské publikace* vydávány. Myslil jsem při tom, že by na př. v Čechách zemský archiv akci tuto řídil a do svých zpráv přijal též archivní zprávy ve Vídni archivní radou vydávané, ovšem v obou jazycích zemských. Archivní rada po návrhu ředitele moravského archivu dra B r e t h o l z e návrh ten celkem schválila, toliko doplnila jej tím způsobem, že by i s korporacemi neb spolky mohlo se takové jednání zavěsti. Otázka nákladu zůstala nerozřešena. Referent mínil, že na publikace v zemských jazycích nemá archivní rada přispívati, poněvadž konservátorům přispěje subvencemi na konání práce po archivech. Naproti tomu z naší i z polské strany bylo hájeno, že náklad i na tyto publikace má se vésti z prostředků státních. Věc bude předmětem dalšího jednání.

Konečně archivní rada snesla se 28. března 1908 a 28. ledna 1909, že bude ve zvláštní publikaci vydávati *inventáře archivů státních*, jež by úředníci při archivech těch ustanovení pořídili a také vydala zvláštní pravidla, jimiž se mají při tom řídit.¹⁷⁾ Poněvadž jde o přehled archiválií státních, mají v úvodě předeslati se stručně dějiny dotyčného archivu, jež by obsahovaly zprávy o vzniku, rozvoji a ztrátách, o zařízení, místnostech a správě jeho. Předpisy o užívání jeho a literatury o něm buďtež připojeny. Za tím následujtěž přehled součástí archivních a inventář, při němž přihlíženo buď jak ke chronologii, tak i k historickému vývoji orga-

¹⁷⁾ MAS. IV. str. 371 a 378 a Inventar des Landesregierungsarchivs in Salzburg str. 5.

nisace správní. Archiválie buďtež rozděleny na skupiny: listin, akt a úředních knih. V této sbírce s titulem: „*Inventare österreichischer (!) staatlichen Archive*“ vyšel r. 1909 I. inventář obecného *archivu ministerstva vnitra*, r. 1911 II. *archivu c. k. finančního ministerstva* a r. 1912 III. *vládního archivu zemského v Solnohradě*. Kdežto prvnější inventář nevyhovuje úplně instrukci, nepodává dostatečným způsobem přehled vývoje organisace správní v době kanceláří české a rakouské a direktoria in publicis et cameralibus a pouze poskytuje doklady hrozného vandalismu, jemuž velká většina archiválií zejména kanceláře české následkem skartování podlehl,¹⁸⁾ kdežto i jinak nepodává úplný přehled archiválií, což se dá vysvětliti a omluviti nedostatečností místností archivních, posledně uvedený III. inventář může v každém ohledu za vzornou publikaci se považovati.

Když v sezení archivní rady dne 26. června 1909 vysloveno bylo přání, aby ministerstvo vnitra vyzvalo i ostatní sobě podřízené archivy, by v uveřejňování inventářů pokračovaly, bylo zástupcem vlády slíbeno, že se tak stane, a také ředitel archivu Inspruckého prof. M a y e r prohlásil, že s prací tou brzo započne. Naproti tomu ředitel archivu místodržitelského v Praze K ö p l viděl se nucena poznamenati — jak se v tištěném výtahu protokolu čte —, že „Pražský archiv není ještě zcela tak upraven, aby se mohla práce inventarisování ihned podniknouti“. Při té příležitosti bylo k tomu poukázáno, že se za věc samozřejmou musí považovati, aby inventáře státních archivů v zemích, kde žijí dva národové, jako v Čechách a na Moravě, byly vydávány v obou jazycích zemských.

III. *Archivnictví v královstvích a zemích*. Chtějíce sobě zjednati přehled o stavu archivů v jednotlivých zemích, zejména o tom, jak jsou organisovány, jakou činnost vyvíjejí a jak mnoho přispěly k zachování památek archivních, musíme činiti rozdíl mezi *archivy státními neb vládními*, pro něž archivní rada ve Vídni stala se poradním sborem a nad nimiž tedy jí přísluší vrchní dozor, a mezi ostatními archivy, jako jsou *archivy zemské neb stavovské, archivy církevní, městské a obecní* a konečně *soukromé*. Při nestátních archivech nejde nám o podrobný jich seznam ani o úplné vyličení jich významu, nýbrž hlavně o takovou jich činnost, kterou mohou se vykázati v oboru organisace archivnictví, neboť mnohé z nich dříve, nežli stát začal pořádati své archivy, staraly se o soustředění různých archiválií i státních ve svých sbírkách a vedly také dohled na ostatní archivy v zemi. Kdežto pak v starorakouských zemích mají v tom ohledu velký význam archivy *státní*; v zemích českých a v Haliči jsou to *zemské archivy*, jež činností svou předešly archivy státní, pro něž stát zde velmi málo posud učinil.

Nejlépe posud spořádány jsou státní archivy v *Inspruku*. Tamější *místodržitelský archiv*, v němž uchovány jsou též archiválie zeměpanů tyrolských od XV. století, jich regimentu a komory, obdržel zásluhou tehdejšího místodržitele hr. Taafa už r. 1873 zvláštní budovu, do které pak značné přírůstky z ostatních registratur státních jsou přeneseny, takže čítá dnes asi 50.000 listin, 15.000 fasciklův akt, 4350 kopiířův a 800 jiných rukopisů, zejména urbářů. O srovnání a rozmnožení jeho získal si velkých

¹⁸⁾ Z 7754 fasciklův z r. 1748 zbylo velmi málo. R. 1826 zůstalo následkem skartování z 2190 fasciklův toliko 310 a teprve když jiná akta do archivu se dodala, jako akta dvorského policejního místa, stoupl počet fasciklův opět na nynější číslo 9600. — Ministerstvu vnitra podřízen je též *archiv šlechtický*, o němž v MAS IV., str. 302 a 345 uveřejněna byla zpráva nedostatečná. Seznam registraturních knih v archivu tom chovaných v tmavě nepřístupné místnosti podal jsem v spisu „O domácích a cizích registrech“ str. 133.

zásluh archivář David rytíř ze Schönherru.¹⁹⁾ Jemu 26. září 1886 vydána byla instrukce, podle které provedl též výzkum soudních archivů v německém Tyrolsku, a když r. 1887 dostavěn byl v Inšpruku justiční palác, rezervovány jsou v něm místnosti pro *historický archiv soudní Tyrolský*. Do něho odevzdaly soudy archiválie, jichž více nepotřebovaly, a tak povstal tam druhý státní archiv provinciální, v němž uloženo bylo 3000 soudních a hypotekárních knih, mezi nimi též kopiální knihy, do nichž se psaly výnosy vládní, a velký počet fascikulův akt a listin, srovnaných dle obvodů soudních. Pokud byla mezi nimi akta politického obsahu, dána jsou do archivu místodržitelského.²⁰⁾

Podobným způsobem byl r. 1896 organisován místodržitelský archiv v *Štýrském Hradci*²¹⁾ a *archiv zemské vlády v Solnohradě*, o jehož dějinách a obsahu zajímavě poučuje nás zmíněný už inventář, jenž byl r. 1912 ředitelem archivu drem M u d r i c h e m vydán. Archiv ten obsahuje akta zemské vlády do r. 1860 a kromě toho registratury všech centrálních úřadů arcibiskupství Solnohradského, pozdějšího to kurfiřtství, a akta politických, soudních a komorních úřadů, jež dvorským úřadům byly podřízeny. Také archivy stavů, kapitoly a některých šlechtických rodin jsou v něm uloženy. O *místodržitelském archivu v Brně*, bývalé to guberniální registratuře, možno sobě představu učiniti toliko z repertoria, jež bibliotekář Františkova musea brněnského dr. S c h r a m m uveřejnil.²²⁾ Týž poučil nás také poněkud o *archivu* (vlastně registratuře) *vrchního zemského soudu v Brně*, jenž obsahuje akta tribunálu a od r. 1636, kdy vrchní soud byl zřízen, akta tohoto soudu.²³⁾ O místodržitelských neb jiných vládních archivech ve Vídni, v Praze,²⁴⁾ v Linci, ve Lvově, Krakově, Terstu, Zadru, Černovicích atd., nejsme dostatečně poučeni.²⁵⁾ Víme toliko, že poměry místností a úřednictva se poněkud zlepšily. Rovněž neznáme stav registratur soudních chovaných na př. při vrchních soudech zemských jako v Praze, jež na to teprve čekají, aby z registratur staly se archivy a aby na jednom místě byly soustředěny a přístupnými učiněny. Zmíněný úmysl zřídit *justiční archiv v Praze*, kam by také desky zemské byly uloženy, ale zůstane bohužel asi dlouho ještě hudbou budoucnosti.

Utěšenější obraz poskytují *archivy zemské*, podřízené správě zemských výborů, jež jsou nejlepším dokladem prospěšnosti samosprávy. Přední místo mezi nimi náleží zajisté *českému archivu zemskému v Praze*.²⁶⁾ Založen byv r. 1862 usnesením sněmu českého měl z počátku za hlavní úkol opatřiti přepisy listin z cizích archivů z doby po r. 1526, aby se v sepisování novějších dějin českých mohlo pokračovati, kdežto výzkum archivů do r. 1526 zůstával *archivu Českého musea* vyhrazen, kde starý diplomatář

¹⁹⁾ Srov. MAS. II. str. 141 a 274.

²⁰⁾ MAS. II. str. 49.

²¹⁾ MAS. IV. str. 347 a VI. str. 343.

²²⁾ MAS. II. str. 1.

²³⁾ MAS. IV. str. 203.

²⁴⁾ Seznam registraturních knih v archivu tom chovaných uveřejnil jsem v spise O domácích a cizích registrech (1890) str. 132 a ředitel archivu K ö p l podal regesta některých listin z něho v Jahrbuch der kunsthistor. Sammlungen des Allh. Kaiserhauses X. (1888) a XII. (1890).

²⁵⁾ Některé zprávy o nich v Archivarisches Almanach (cit. AA.) III. str. 78, 289, 393 a 404. O Dubrovnickém státním archivu psal J i r e č e k v MAS. IV. str. 141.

²⁶⁾ Srov. N o v á č e k, Zprávy zemského archivu král. Českého I.—III. (1906—1910); K r o f t a, Zemský archiv král. Českého v České Revui (1900) str. 385 a 469 a Š i m á k, Das böhm. Landesarchiv und die Landespublikationen v Čechische Revue I. (1907) str. 520.

český byl uložen.²⁷⁾ Dle instrukce z r. 1869 obdržel archiv zemský úkol býti *úředním archivem* správy zemské, když už před tím stará registratura zemského výboru s protokoly stavovského výboru a českých sněmů byla mu přikázána, načež bylo mu uloženo soustavné probádání malých archivů domácích, publikace listinného materiálu k dějinám českým a také získávání i reklamování jiných důležitých písemností, pokud byly u jiných úřadů rozptýleny. Tak se stalo, že r. 1882 byl archivu zemskému odevzdán *korunní archiv Svatováclavský* a tak zv. *malý stavovský archiv*, část to desk zemských, že mu postoupeny jsou *zemské katastry* a že v l. 1908—1910 bylo v něm od 190 okresních soudů uloženo 10.500 *starých pozemkových knih* téměř z celého království. Přepisů z jiných archivů bylo v něm nashromážděno asi 150.000 kusův a soustavný výzkum menších archivů byl vykonán asi na 350 místech, takže je tu položen pěkný základ k popisu a inventarisování těchto archivů, na jaký archivní rada pomýšlí. Podobný výzkum archivů podnikal od r. 1875 též historický spolek český,²⁸⁾ zejména pro dobu starší, a přenechal práci tu v novější době úředníkům archivu Českého musea. Poněvadž pak tento musejní archiv sleduje celkem tytéž cíle jako archiv zemský, zejména podniká přepisování listin pro diplomatář český, a poněvadž ve sbírkách svých chová množství archiválií z místních archivů pocházejících, též registra komorního a purkrabského soudu, mnohé jiné soudní knihy, urbáře atd., vyskytla se v novější době myšlenka, aby časem s archivem zemským byl v jedno spojen ve velký archiv království Českého. Provedení myšlenky té sotva ale bude dříve možno, nežli archiv zemský obdrží samostatné důstojné místnosti a než finanční poměry země tomu dovolí.

Nemenší důležitosti je *archiv zemský markrabství Moravského*,²⁹⁾ starý to archiv moravských stavů, jenž k podnětu referenta v zemském výboru Petra ryt. C h l u m e c k é h o r. 1856 je nově organisován a r. 1907 do krásných místností v nové budově zemské přenesen. Dle instrukce mu dané měl prováděti též systematický výzkum archivů, za kterýmžto účelem bylo jmenováno na Moravě sto archivních korrespondentů. Práce ta ale uvázla, za to sbírky jeho rozmnoženy jsou mnohými archiváliemi z místodržitelského i jiných archivův státních, také šlechtických a obecních a sbírkami Bočkovými a d'Elvertovými. V zájmu věci bylo by si přát, aby moravské *trhové desky zemské* chované dosti špatně v knihovním úřadě zemského soudu v Brně,³⁰⁾ dostaly se do tohoto archivu. Chováť už desky památné, jakož i půhonné a nálezové a na zřízení justičního archivu v Brně sotva kdy dojde.

Slezský archiv zemský nalezá se v zemském domě v Opavě pod řízením zvláštního zemského archiváře, obsahuje privilegia a archiválie stavů opavských a krnovských a část tamějších desk zemských. Druhá část desk chová se při Opavském soudě zemském a bylo by rovněž přirozeno, kdyby s ostatními deskami byla spojena.³¹⁾

²⁷⁾ O tomto archivu viz články archiváře S c h u l z e v Památkách archaeol. (1904) str. 21 a v Archivalien zur neueren Geschichte Oesterreichs I. (1907) str. 52. Kromě toho S c h u l z podal v Čas. Č. Musea 1907 str. 448 zprávu o výzkumu archivů pro diplomatář musejní v letech 1875—1906.

²⁸⁾ Zprávy o tom v Památkách archaeol. 1895 a 1896 a v Čas. Č. M. 1907.
²⁹⁾ Srov. B r e t h o l z, Moravský zemský archiv. Jeho dějiny a jeho sbírky (1908, též německy). Viz též MAS. IV. str. 355, MA. I. str. 15 násl. a AA. III., str. 56.

³⁰⁾ O deskách moravských viz v mých Povš. pr. dějinách českých str. 248.

³¹⁾ Srov. moje Povš. Právn. děj. č. str. 255, MAS. VI. str. 322 a AA. III. str. 358.

V Haliči jsou *dva archivy zemské*, v kterých byly uloženy soudní archivy, zejména akta grodská a zemská, druh to desk zemských.³²⁾ *Zemský archiv dolnorakouský*, jenž obsahuje akta tamějších stavů z l. 1518 až 1848,³³⁾ stará se o soustředění archiválií z archivů místních. *Hornorakouský archiv zemský* v Linci, jenž r. 1896 obdržel nové místnosti v stavovském domě, pečuje rovněž o výzkum a záchranu archivů měst, městysův a obcí v Horním Rakousku,³⁴⁾ o čemž r. 1895 tamější archivář dr. K r a c k o w i z e r zprávu podal. V *Celovci* archivář historického spolku pro Korutany rytíř J a k s c h, stav se r. 1904 archivářem zemským, srovnal archiválie stavů korutanských z l. 1414—1861.³⁵⁾ Podobně učinil archivář dr. Z a h n se zemským archivem v *Štýrském Hradci*, kamž postoupeny mnohé archiválie státní a také archivy 36 měst a městysů.³⁶⁾ V *Lublani* krajský vládní *archiv viceodolní* postoupen byl zemskému výboru³⁷⁾ a i v *Bregenci* založen r. 1898 *Vorarlberský archiv zemský*, v němž pak politická a soudní akta státní uložena.³⁸⁾ O tom tedy, že by justiční správa byla zaujímala odmítavé stanovisko proti postupování soudních archiválií do archivů zemských, nemůže býti řeči.

O *archivech duchovenských*, zejména biskupských a kapitolních, dostalo se veřejnosti posud málo zpráv. Pozoruhodno jest, že Linecký biskup D o p p e l b a u e r založil r. 1902 *diocesální archiv* v Linci; vydav instrukci o pořádání archivů farních. Rozdělil diocesi na 13 okresův a v těch ustanovil archivní rady, kterým uložil, aby pomáhali rovnati farní archivy a aby vzácnější archiválie z nich odevzdávali do archivu diocesálního.³⁹⁾

Konečně pokud se *archivů místních* týče, najdou se o mnohých městských, obecních a soukromých archivech zprávy v soupisech na základě výzkumu archivního pořizovaných a uveřejňovaných, jež vypočítávají vedle by daleko. O *městských archivech hlavních měst* podávají se ročně sdělení v administračních zprávách dotyčných měst.⁴⁰⁾ Patrně z nich, že archivy ty hledí soustřediti všechny písemné i tištěné památky, jež se jich města týkají. Tak v archivu m. *Vídne* uloženy jsou též pozemkové knihy⁴¹⁾ a podobně do archivu m. *Prahy* dostaly se r. 1898 městské knihy, jež byly v knihovním úřadě zemského soudu chovány. V novější pak době připojeny jsou k tomuto archivu stará registratura magistrátní od r. 1784 a mnohé archiválie cechovní.⁴²⁾

Popisu archivů místních, jak je zamýšlí prováděti archivní rada po příkladu tyrolském, je ovšem velké pole činnosti ještě otevřeno. A jestliže z podaného zde přehledu o archivnictví v zemích našich a ostatních neuherských dá se konstatovati mnohý pokrok, který v tomto oboru správním

³²⁾ MAS. II. str. 281 a AA. III. str. 166 a 179, kdež i literatura.

³³⁾ AA. III. str. 394.

³⁴⁾ MAS. II. str. 60 a AA. str. 184, kdež i literatura.

³⁵⁾ MAS. II. str. 304 a AA. str. 156.

³⁶⁾ MAS. VI. str. 11 a VIII. str. 101.

³⁷⁾ MAS. II. str. 304.

³⁸⁾ MAS. VI. str. 107.

³⁹⁾ MAS. VI. str. 43.

⁴⁰⁾ Tak o archivu král. hl. m. Prahy ve Zprávách administračních od r. 1897, podobně o městském archivu Vídeňském.

⁴¹⁾ Srov. AA. III. str. 396.

⁴²⁾ O archivu m. Prahy psal adjunkt archivu dr. V o j t i š e k v *Pokrokové Revui* (1912) a v *MA. I.* (1913) str. 39 a o připojení staré registratury k němu adjunkt archivu dr. Š e b e s t a ve *Věstníku obecním m. Prahy*, 1913, str. 10. Soupis starších rukopisů (do r. 1526) chovaných v tomto archivu uveřejnil jsem v *Sborníku příspěvků k dějinám král. hl. m. Prahy I.* (1907) a privilegia m. Pražských v *Sbírci pramenů práva městského kr. Č. I.* (1886).

za poslední léta nastal, tedy zároveň je patrné, že mnohem více ještě toho zbývá, co třeba provéstí.

Zbývá nejprve organisovati nové archivy státní, zejména justiční, a stávající státní archivy vybudovati tak, aby v nich byly soustředěny archiválie státní a aby konečně staly se vesměs přístupnými vědeckému bádání. Platí to jak o archivech centrálních úřadů, tak i o vládních archivech v jednotlivých zemích. Z registratur starých i nových třeba vytvořiti archivy. Při tom zbývá stanoviti hranici mezi státními a zemskými archivy, kterýmžto náleží přirozeně péče o místní archiválie. Je třeba starati se dále o vydání zákona na ochranu historických památek jak zákazem vyvážení jich do ciziny, tak i trestním stíháním těch, kdo o ničení jich si zjednávali smutné „zásluhy“. Zbývá pak zejména mnoho učiniti na záchranu archiválií, jež nejsou podřízeny odborné správě. Inventarisování jich a uveřejňování jich soupisů zajisté přispěje k jejich spořádání a záchraně a důležitou tuto práci mohou provéstí archivy zemské s historickými komisemi zemskými společně s konservátory. Poněvadž v Čechách *historická komise*, zřízená za účelem bádání v archivech vatikánských, nemůže pro politické neblahé poměry vyvíjeti i na tomto poli blahodárnou činnost, nezbyvá, nežli aby aspoň prozatím tuto akci na sebe vzala archeologická komise při České Akademii zřízená pomocí archivního oddělení, jež při ní by se zřídilo. Členům odboru toho, úředníkům archivním, konservátorům a korrespondentům byla by takto zjednána možnost, aby se o archivních záležitostech radili a návrhy na příslušná místa podávali. Potřebovali bychom též zemské zákony, které by upravovaly archivnictví sborův autonomních a snad zamýšlené krajské zřízení mohlo by v tom ohledu mnoho prospěti, kdyby přispělo k zřízení *krajských archivů*. V každém případě našim archivářům, konservátorům a korespondentům nastává velká závažná práce, již mohou ve spojení s archivní radou, se zemskými archivy a komisemi, u nás tedy s Českou Akademií, vykonati ku prospěchu historické vědy a veřejné správy. Jdeť o památky našich předků, událostmi posledních dob velmi znuzelých, ale přece jenom poskytující dostatečný obraz naší slavné minulosti.